

dr hab. inż. arch. Bogusław Podhalański
Politechnika Krakowska im. T. Kościuszki
Wydział Architektury
Instytut Projektowania Miast i Regionów A5
Zakład Odnowy Miast A52
boguslaw.podhalanski@pk.edu.pl

Recenzja

Rozprawy doktorskiej Pani mgr inż. arch. Ingi Jakuszewskiej (Dworak)

„Znaczenie terenów wystawowych w przekształceniach urbanistycznych – na przykładzie miast organizujących Wystawy Światowe Expo”.

1. Podstawa opracowania recenzji:

Podstawą wykonania recenzji jest uchwała Rady Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej z dnia 9 kwietnia 2018 r. oraz pismo Pana dr hab. inż. arch. Klaudiusza Fross, Dziekana Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej z dnia 10.04.2018 r., (L. dz. R-Ar-0/566/17/18) oraz otrzymane z w.w. pismem następujące załączniki:

- Rozprawa doktorska: **„Znaczenie terenów wystawowych w przekształceniach urbanistycznych – na przykładzie miast organizujących Wystawy Światowe Expo”** autorka: **mgr inż. arch. Inga Jakuszewskiej (Dworak)**, promotor: **prof. dr hab. inż. arch. Jan Rabiej**, druk zwarty, Wydział Architektury Politechniki Śląskiej, Gliwice 2018, format A4, stron 273,

- płyta CD z wersją elektroniczną w.w. publikacji,

- Ustawa o stopniach i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki z dnia 18.03.2003 r. tj, Dz. U. 2017, poz. 1789 (z późniejszymi zmianami).

2. Recenzja rozprawy doktorskiej.

2.1. Zawartość i układ rozprawy – ogólna charakterystyka pracy.

Rozprawa Pani mgr inż. arch. **Ingi Jakuszewskiej (Dworak)** **„Znaczenie terenów wystawowych w przekształceniach urbanistycznych – na przykładzie miast organizujących Wystawy Światowe Expo”** została opracowana w 2018 roku. Składa się z 237 stron formatu A4, w tym: 43 ilustracji, 22 tabel, spisu kart opisowo-badawczych dotyczących 5 miast: Sewilli, Lizbony, Hanoweru, Szanghaju i Mediolanu, stanowiących integralną część rozprawy doktorskiej, streszczeń w językach: polskim, angielskim,

niemieckim i włoskim, słów kluczowych, spisu bibliografii liczącego 34 pozycje podstawowe, 20 pozycji literatury uzupełniającej oraz 110 pozycji źródeł internetowych.

2.2. Analiza i ocena zawartości merytorycznej.

Rozprawa zawiera cztery rozdziały: wstęp, wystawy światowe – rys historyczny, badania własne oraz podsumowanie. Dla czytelnika, który nie jest dokładnie zorientowany w zagadnieniach związanych z wystawami, bardzo przydatny jest rozdział C dotyczący terminologii, oraz wyjaśniający różnice pomiędzy wystawami Expo - światowymi a międzynarodowymi. Omówienie podstawowej bibliografii Autorka kończy tabelą nr 2, która czytelnikom zainteresowanym poszukiwaniem informacji dotyczących konkretnej wystawy znakomicie ułatwia zadanie.

Uzasadniając we wprowadzeniu wybór tematu, Autorka słusznie zwraca uwagę, że wśród wielu pozycji popularyzatorskich brakuje monografii dotyczącej znaczenia terenów Expo dla rozwoju miast przyjmujących. „Z racji na rangę tych wydarzeń, pojawiają się liczne opracowania o charakterze popularyzatorskim, opisujące wystawy w trakcie ich trwania, brakuje natomiast naukowego opracowania tego tematu. Przeprowadzony przegląd stanu badań i literatury przedmiotu wskazuje na brak naukowego monograficznego opracowania tematu, sprecyzowanego tytułem niniejszej pracy”. (s.21). Recenzowana praca ma szansę na uzupełnienie tego braku. Przedstawiony zakres pracy wprowadza czytelnikowi podział na badania podstawowe, wykonane przez Autorkę na podstawie publikacji i stron internetowych, oraz na badania szczegółowe, w podziale na grupę objętą badaniami „in situ” oraz badaniami na podstawie dostępnej literatury i źródeł internetowych, wszystkie w konkretnie określonych cezurach czasowych. Można przypuszczać, że zamiarem Autorki było objęcie badaniami szczegółowymi tych wystaw, w których uczestniczyła Polska po II Wojnie Światowej, stąd prawdopodobnie wynika data 1992r., wiążące się z wystawą w Sewilli, analizą której Autorka rozpoczyna rozdział II.2. badania własne. Cel pracy, jak i cele szczegółowe są poprawnie sformułowane.

Przedstawiony w dysertacji, bardzo obszerny materiał analityczny wskazuje na trafność postawionych przez Autorkę trzech hipotez, z których najciekawszą, z punktu widzenia aplikacyjnego dysertacji, jest hipoteza trzecia: „Organizacja Wystaw Expo może mieć negatywny wpływ na rozwój współczesnych miast jeśli nie podejmuje się przy ich organizacji działań, które zapewniają aktywizację terenów powystawowych”. Można tę dysertację potraktować także jako swego rodzaju podpowiedź lub przestrożę dla ewentualnych polskich miast, mających aspiracje do kandydowania jako miasta przyjmujące, w kolejnych edycjach Expo po 2015 roku.

Jako szczególnie interesujące osiągnięcie Autorki, można wskazać dobrze opracowaną część graficzną, ilustrującą lokalizacje miejsc Wystaw Światowych w poszczególnych miastach, zmiany zasięgów terenów w kolejnych wystawach organizowanych w tych samych miastach, a także tabele, pozwalające w syntetyczny sposób porównać wybrane, ważniejsze informacje (np. tab. Nr 5 - 12) oraz usystematyzowane opisy poszczególnych wystaw.

Rys historyczny zawarty w rozdziale I dysertacji, omawiający w systematyczny sposób wystawy światowe, zawarty wraz z wynikającymi z niego wnioskami na 121 jej stronach, mógłby w zasadzie stanowić odrębną publikację, gdyby można byłoby go uzupełnić o brakujące wyraźnie w nim fotografie przynajmniej najważniejszych przestrzeni publicznych oraz kluczowych obiektów architektonicznych. Recenzent wie, że ich uzyskanie nastęrczałoby wielu bardzo problemów, związanych z prawami autorskimi oraz poświęcenia znacznego czasu na ich poszukiwanie, dlatego nie traktuje tej uwagi jako zarzut w stosunku

do Autorki, jedynie jako uwagę techniczną. Niestety, bez tych ilustracji tekst staje się stosunkowo monotony dla czytelnika - architekta, którego zwykle bardziej interesują obiekty o symbolicznych konotacjach, niż założenia parkowe. Wnioski odniesione do 5 okresów czasu, zawarte na stronach 146-148 są prawidłowe. Na uwagę zasługuje zapoczątkowana w Szanghaju próba wprowadzenia Wystaw Światowych do rzeczywistości wirtualnej, co może mieć zarówno pozytywne, jak i negatywne znaczenie w przyszłości – w przypadku pobierania opłat za taki rodzaj „zwiedzania” wystaw - może znacząco poprawić rentowność wystaw, lecz również przyczynić się negatywnie do kreowania rzeczywistych przestrzeni publicznych w miastach przyjmujących, gdyż tańsze może okazać się ich „zamarkowanie” elektroniczne. Może warto byłoby uzupełnić wnioski o tego typu „projekcje dla przyszłości” wystaw?

Badania własne zawarte w rozdziale II na kolejnych 63 stronach słusznie ograniczone zostały przez Autorkę dysertacji do 5 przykładów europejskich, z których jeden nie jest Wystawą Światową (Lizbona). Dokonaną w systematyczny sposób analizę tych przykładów w postaci umożliwiającej porównania tzn. kart opisowo – badawczych, których zawartość merytoryczna przedstawia tabela nr 13. Ten rozdział również mógłby stanowić mniejszą, odrębną publikację, po ewentualnym uzupełnieniu go o sztandarowe dzieła architektoniczne, które wpisały się już w krajobraz fizyczny i symboliczny omawianych miast. Interesująca grafika, ilustracje oraz fotografie urozmaicając go bardziej niż rozdział I, podbudowują prawidłowo wyciągnięte wnioski. Niektóre dane zawarte w tabelach można spróbować sprowadzić do łatwiej między sobą porównywalnych. Przykładowo, tabela nr 19 wyraźnie dokumentuje znaczne straty poniesione przez trzy (z pięciu) szczegółowo analizowanych miast w postaci dopłat wniesionych przez: Lizbonę 120\$, Hanower 66,3\$ oraz przez Szanghaj 1,6\$ do jednego zwiedzającego, jak i zysk, który wynosił odpowiednio w Sewilli 4,7 \$ i w Mediolanie 1,5 Euro = 1,9\$ na zwiedzającego. Dla czytelności tabeli można było przeliczyć waluty i wyrazić dane konsekwentnie w jednej z nich.

Niekoniecznie można się zgodzić z nazwaniem współczesnej Sewilli miastem portowym - co prawda, kiedyś Sewilla była portem rzeczny. Natomiast obecnie wcale już nie jest. Dawno temu rzeka Guadalquivir przestała być żeglowna. Obecnie nie jest to miasto portowe. Co prawda z Sewilli do El Puerto de Santa Maria jest około 110 - 120 km, podobnie jak i do Navantia Rota, jednak obecnie to bardziej miasto Jerez zasługuje na miano miasta portowego.

2.3. Uwagi dyskusyjno – krytyczne.

Czas i nakład pracy jakie były potrzebne na wykonanie opracowania, sądząc z dat dostępu do źródeł internetowych (7 lat) oraz z zamieszczonych (nielicznych co prawda w części I) własnych fotografii, których wykonanie wymagało by osobistego pobytu w wybranych miejscach wystaw, były znaczne. Stąd słowa uznania należą się zarówno Autorce jak i Promotorowi, jednak za różne postawy – Autorce za wytrwałość w prowadzonych badaniach, a Promotorowi - za skuteczne zachęcanie Autorki do kontynuowania pracy.

Na podstawie własnych obserwacji, dokonanych przez recenzenta w niektórych miastach - miejscach lokalizacji europejskich wystaw światowych można potwierdzić, iż wnioski, jakie zostały przez Autorkę wyciągnięte zarówno z ogólnych jak i szczegółowych analiz są zazwyczaj prawidłowe. Oczywiście każdy czytelnik może mieć inną opinię co do jakości przestrzeni publicznych, jednak zawsze opinie te będą bardziej subiektywne, niż uzyskane metodą naukową. Jednak nawet najbardziej „oprzyrządowana” metodycznie analiza, przeprowadzona w ramach dysertacji, musi być dokonana przez jej autora, co pozwala na doszukanie się elementów indywidualizujących sposób jej przeprowadzenia i oczywiście ma

także autorski wpływ na sposób wnioskowania oraz jego ostateczne wyniki, czego recenzowana praca jest pozytywnym przykładem.

Nie do końca można zgodzić się z Autorką, że zmiany dotyczą przestrzeni miast w czasie trwania wystaw oraz po ich zakończeniu (s.213). Wydaje się, że są one w niektórych przypadkach głębsze i sięgają przemian fragmentów ich struktur przestrzennych, a są to zmiany ważniejsze, niż jedynie zmiany przestrzeni miejskich (w tym przestrzeni publicznych), o czym Autorka wspomina w tekście, przechodząc niejako do porządku nad zmianami funkcjonalnymi, również generowanymi „mega inventami”, jakimi są nie tylko wystawy światowe, ale również krajowe czy tematyczne – jak np. bardzo popularne i licznie odwiedzane, cykliczne wystawy ogrodnicze w Niemczech. O ile Autorka przez stwierdzenie „infrastruktura komunikacyjna” rozumie systemy transportowe i także telekomunikacyjne, to co w takim razie rozumie pod pojęciem „infrastruktura techniczna”? To rozróżnienie nie jest może aż tak istotne w języku polskim, jednak w języku angielskim „komunikacja” nie oznacza jedynie „transportu”, dlatego dobrze, że w podsumowaniu w pkt 1, (s. 213) Autorka to rozróżnia: „[...] infrastruktura techniczna i komunikacyjna”. W punkcie 6 z kolei (s. 215) Autorka pisze: „Głównym jej elementem jest sieć komunikacji. Parametry traktów komunikacyjnych odpowiadają wymogom znacznego obciążenia turystycznego[...].” używając tu z kolei pojęcia „sieć komunikacji” i odnosząc się dalej w istocie do parametrów technicznych charakteryzujących drogi. W pkt 2 (s. 213), zamiast „W szeregu przypadkach” winno się napisać raczej ‘W szeregu przypadków’, co brzmi nieco bardziej poprawnie. Jeżeli jednak mowa w pkt 3 (s.213) o „wielkopowierzchniowych kubaturach”, jest to prawdopodobnie skrót myślowy, chodzi tu zapewne o wynikające z technologii wystawienniczej unikanie w projektowaniu hal wystawowych stosowania siatek słupów, znakomicie utrudniających ekspozycję wielkogabarytowych obiektów, które coraz częściej eksponowane są ze względów praktycznych, o ile jest to możliwe, na wolnym powietrzu.

Słusznie podkreślone zostały w 4 (s.214): innowacyjna rola Wystaw Światowych w zakresie globalnego promowania idei nowoczesności, wpływ zmiany tematyki wystaw na zmiany podejścia do działań planistycznych, podobnie jak i odejście od historyzujących form architektonicznych pawilonów narodowych w kierunku „awangardowych rozwiązań architektoniczno-konstrukcyjnych” (s.215). Jednak zmiany technologii wykonywania części pawilonów wystawowych z trwałych na tymczasowe, wiązać można bardziej z komercyjną stroną wystaw, zakładającą wzrost wartości gruntów powystawowych w czasie. W stosunku do niszczących pawilonów znanych architektów pkt 7 (s. 215) problem wydaje się być raczej po stronie dbałości o dziedzictwo współczesnej kultury, niż po stronie lokalizacji tych obiektów. Coraz częstsze przypadki rozbiórki dzieł znanych architektów, zwłaszcza w krajach o bardzo komercyjnym podejściu do wartości gruntu (a nie do dbałości o walory czy jakość przestrzeni miejskiej) niestety nie napawa optymizmem na przyszłość. W stosunku do sposobów zagospodarowywania terenów powystawowych, podane przykłady są trafne dla głównych nurtów przemian, pkt 8 (s. 216) z tym, że nie została zauważona charakterystyczna dla Niemiec cecha długookresowego planowania przestrzennego, powiązanego z planowaniem gospodarczym, programowo nakierunkowana na mieszkalnictwo, traktowane jako sposób na rzeczywiste integrowanie terenów powystawowych nie tylko ze strukturą przestrzenną miasta, lecz również w sferze socjalnej - (jak to się odbywa do dzisiaj na przykład w Hanowerze). Natomiast przykład Lizbony pokazuje możliwość wykorzystania powystawowych, trwałych pawilonów w celu wzbogacenia programu kulturalno - turystycznego miasta. Wniosek, iż znaczne klęski w postaci wojen czy kryzysów ekonomicznych pkt 9 (s.216) mają negatywny wpływ na rozwój miast (nie tylko w kontekście wykorzystania potencjału Wystaw Światowych) jest oczywisty. Za to podkreślenia wymaga zauważenie przez Autorkę znaczenia roli wystaw w promowaniu

technologii budowlanych oraz nowatorskich form architektonicznych. To właśnie niektóre formy architektoniczne obiektów wystawowych, stają się z czasem symbolami przestrzennymi miast, w których odbyły się Wystawy Światowe pkt 10 (s. 216). O sile ich oddziaływania i znaczeniu dla dziedzictwa kultury materialnej świadczyć może odbudowa po około 60 latach rozebranego po wystawie w Barcelonie pawilonu Ludwiga Miesa van den Rohe, o czym wspomina Autorka na s. 104.

2.4 Ocena warsztatu naukowego, języka, redakcji i inne uwagi.

Przyjęta metoda badawcza jest prawidłowa, jak również oparcie się na typologii sformułowanej przez prof. Maurice Rosche (i kontynuacja zgodnie z nią analiz przez niego nie uwzględnionych po 2000 roku, w odniesieniu do kolejnych, późniejszych wystaw). Zaproponowane usystematyzowanie badań w postaci kart badawczych stwarza możliwość porównywania analizowanych przypadków w tych samych kategoriach. Badania przeprowadzane przez Autorkę osobiście, w wybranych miastach europejskich, pozwalają na naturalne (wobec dyspozycji czasowej) oparcie się na badaniach literaturowych. Redakcja całości pracy jest przejrzysta i prawidłowa. Recenzent zakłada, że niektóre niewielkie braki, wynikające z niedokładnej korekty w trakcie przygotowania wydruku dostarczonego egzemplarza (jak np. „odnowiono też pierzeje ulic w prywatnych kamienicach” s.95, „wybudowano kilka przemysłu w Barcelonie” (s.61) i na stronie 152 oraz w innych miejscach) nie mają znaczenia merytorycznego, jednak w ewentualnej ostatecznej edycji, w sugerowanej formie skryptu czy książki - zostaną skorygowane. Wydaje się również, że dobre materiały graficzne, zawarte w pracy, wymagałyby uzupełnienia o materiały fotograficzne, pokazujące przynajmniej najważniejsze obiekty architektoniczne, które wpłynęły znacząco na kształtowanie się nowych form architektonicznych i tendencji wynikających z nowatorskich rozwiązań konstrukcyjno - materiałowych.

3. Konkluzja – ocena wyników pracy

Założone cele pracy i zadanie badawcze zostały zrealizowane, a hipotezy udowodnione.

Biorąc pod uwagę zaznaczony przez Autorkę fakt (s.32), iż dwa miasta polskie trzykrotnie po roku 2000 ubiegały się o organizację wystaw światowych, można założyć, że praca ma także pewien charakter aplikacyjny – odczytywać ją można jako pewnego rodzaju przestrożę przed podejmowaniem zbyt pochopnych działań w tym kierunku. Jak to wynika z rysu historycznego wystaw światowych przedstawionego w pracy, nie ma pewności, czy zainwestowane w organizację wystawy, zwykle bardzo duże środki, zostaną przynajmniej zwrócone, (co mimo zysków nie wprost finansowych, w postaci poprawy jakości struktur przestrzennych i przestrzeni publicznych miast), ma istotne znaczenie dla budżetu aplikującego miasta.

Stwierdzam, że przedstawiona do recenzji rozprawa doktorska Pani mgr inż. arch. Ingi Jakuszewskiej (Dworak) pod tytułem „Znaczenie terenów wystawowych w przekształcaniach urbanistycznych – na przykładzie miast organizujących Wystawy Światowe Expo”, reprezentuje wysoki poziom merytoryczny, a jej treść stanowi istotny wkład poznawczy w tematyce dotyczącej wpływu wielkich wystaw światowych na przekształcania struktur urbanistycznych dużych miast i metropolii, w wyniku oddziaływania zarówno planowania jak i realizacji tych wielkich przedsięwzięć. Dobry warsztat naukowy oraz dociekliwość badawcza Autorki, odpowiednie udokumentowanie przedstawionych i przeanalizowanych procesów planistycznych i realizacyjnych, a także klarowny wywód, w pełni w zadawalający sposób uzasadniają postawione w pracy hipotezy. Rozprawa spełnia wymagania stawiane przez Ustawę o stopniach naukowych i tytule naukowym i tytule w zakresie sztuki z dnia 18.03.2003 r. . tj, Dz. U. 2017, poz. 1789 (z późniejszymi zmianami).

Proponuję ponadto, aby ze względu na walory dydaktyczne rozprawy, zredagować ją w formie nadającej się do opublikowania w postaci skryptu lub książki, po uzupełnieniu o ilustracje (fotografie), gdyż dostarczony do recenzji wydruk nie posiada informacji o nakładzie oraz ISBN, poza informacją na str. 1 o dofinansowaniu pracy z dotacji podmiotowej.

Przedstawiona dysertacja jest dowodem odpowiednich kompetencji zawodowych doktorantki oraz znajomości metod badań naukowych, wymaganych na tym etapie rozwoju naukowego. W związku z powyższym, wnioskuję o przyjęcie przez Radę Wydziału Architektury Politechniki Śląskiej pracy i dopuszczenie Autorki dysertacji do publicznej jej obrony.

Kraków, 07.05.2018.

POLITECHNIKA KRAKOWSKA
im. Tadeusza Kościuszki
WYDZIAŁ ARCHITEKTURY
INSTYTUT PROJEKTOWANIA MIAST I REGIONÓW
ul. Warszawska 24, tel./fax 628-20-50
31-155 Kraków

KIEROWNIK
Zakładu Odnowy Miast
dr hab. inż. arch. Bogusław Podhalański